

АДЛЮСТРАВАННЕ СВЕТАПОГЛЯДУ МАДЭРНІЗМУ Ў ТЭЛЕПЕРАДАЧАХ АБ ПАДАРОЖЖАХ 60–70-Х ГГ. XX СТ.

А. І. Марозава

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

emorozowa@tut.by

наук. кір. – Т. Д. Арлова, д-р філал. навук, праф.

Эпоха мадэрнізму – перыяд развіцця грамадства, звязаны, у прыватнасці, з прызнаннем пераможнай ролі навукі і тэхнікі, моцы чалавечай асобы. Філософы (В. Сцёпін) адзначаюць, што ён працягваецца і сёння, але свайго апагею дасягнуў у 60–70-ыя гады XX ст. Мэта даследавання – паказаць асноўныя канцэптуальныя ідэі эпохі мадэрнізму, што былі ўвасобленыя ў хранікальна-дакументальных фільмах Беларускага тэлебачання і ў цыклавой перадачы «Вецер вандраванняў» азначанага перыяду. Матэрыял, прадстаўлены ў артыкуле, уводзіца ў навуковы зварот упершыню. З дапамогай метадалогіі кагнітыўнай лінгвістыкі (Варонежская школа) аўтар прасочвае, як змест канцэптаў светапогляду мяняўся з цягам часу, набываючы рысы, перспектывы для развіцця грамадства сёння. У прыватнасці, даследчык вызначае, як у межах цыклавых перадач зарадзіліся актуальныя сёння ідэі сінкрэтызму, каэвалюцыі, экалагічнага праблематыка.

Ключавыя словы: канцэпт «грамадства»; канцэпт «навука»; канцэпт «чалавек»; светапогляд мадэрнізму; кагнітыўная лінгвістыка; Беларускае тэлебачанне; тэлежурналістыка.

У 60-ыя – 70-ыя гг. XX ст. у СССР імкліва развівалася цяжкая прамысловасць, высокадакладная электроніка, з’явіліся першыя ЭВМ. Каб абслугоўваць гэтыя галіны, патрэбныя былі новыя спецыялісты, у прыватнасці, на маладое Беларускае тэлебачанне прыехалі па размеркаванні выпускнікі Ленінградскага інстытута кінаінжэнераў. У даволі аднастайнай савецкай паўсядзённасці прадстаўнікі навукова-тэхнічнай інтэлігенцыі мелі няшмат мажлівасцей для творчай рэалізацыі. Некаторыя з іх былі самадзейнымі паэтамі-песеннікамі, накіроўваліся ў паходы, жылі ў палатках, спявалі ля вогнішча. Таксама яны мелі магчымасць браць удзел у тэлеперадачах, дзякуючы такой акалічнасці, тэлебачанне зафіксавала змены светапогляду, якія адбываліся ў гэту эпоху.

Для яго апісання прыдатная канцэпцыя В. Сцёпіна. Філософ назваў Савецкі Саюз 60-х гадоў XX ст. эталонам грамадства мадэрнізму, «адбіткам культуры тэхнагеннай цывілізацыі» [1] і вылучыў адметныя рысы гэтага перыяду, – у прыватнасці, культ героя-пакарыцеля прыроды, упэўненасць у пазітыўнай ролі навукі і тэхнікі. Распаўсюджанне ідэй цывілізацыі мадэрнізму ўсё часцей называюць працэсам глабалізацыі, калі ў грамадстве сцвярджаюцца каштоўнасці салідарнасці, дэмакратыі, але абвастраюцца праблемы экалогіі, самаідэнтыфікацыі [2]. У такой

сітуацыі стала відавочнай неабходнасць пераасэнсавання працэс грамадскага развіцця, з'явіліся канцэпцыі «новага класа» [3] і «мерытакратыі» [4], паводле якіх лідарамі ў грамадстве будуць тыя, хто здолее гэтага дасягнуць (to merit), дзякуючы сваім адукаванасці, таленту: выдатна выконваць механічныя аперацыі могуць машыны, непазбыўная якасць чалавека – думаць і тварыць [5, с. 165]. Філасафы казалі пра «смерць працы» (Дж. Ріфкін) [6;7], «будучае постындустрыяльнае грамадства» (Д. Бэл), стадыя «дынамічнага хаоса», якая папярэднічае заняпаду тэхнагеннай цывілізацыі [1].

Варта прасачыць, як у межах пераходнага светапогляду набывалі новыя зместавыя асаблівасці канцэпты «тэхнагеннай цывілізацыі» (В. Сцёпін). Карыстаючыся метадалогіяй кагнітыўнай лінгвістыкі і, у прыватнасці, семантыка-кагнітыўным падыходам тэарэтычна-лінгвістычнай школы Варонежскага ўніверсітэта [8], вылучым у структуры кожнага канцэпта слоўную дэфініцыю, а таксама сукупнасць паняццяў, ідэі, блізкія паняцці са смежных сфераў.

Канцэпт «навука» ў тэлефільмах эпохі мадэрну ўтрымліваў ідэю тэхнічнага прагрэсу: «лампочка Ильича стала символом новой жизни», «будущее прекрасно, потому что построено умелыми рабочими руками» («Город моей судьбы», 1974). Стваральнікі праграмы «Вецер вандраванняў» паступова накіроўвалі ўвагу гледачоў у гістарычнае мінулае, а прагрэс звязвалі не толькі з тэхнічнай, але і з гуманітарнай адукацыяй. Выдатныя навукоўцы, культурныя дзеячы, сярод якіх, напрыклад, прафесар В. Чантурыя («Вецер вандраванняў» № 24, 1969), паэты М. Макаль і М. Аўрамчык («Вецер вандраванняў» № 15, 1968), кампазітар Г. Цітовіч («Вецер вандраванняў» № 18, 1968), «абаранялі» свае турыстычныя маршруты, за што атрымлівалі званні «знаўца беларускіх ветраў вандраванняў» ці «асаблівы знаўца беларускіх ветраў вандраванняў». Гэтыя паняцці апеявалі да навуковага дыскурсу, садзейнічалі яго ўкараненню ва ўжытку. У сюжэтах праграмы давалі вусныя спасылкі на манаграфіі. Напрыклад, неабходнасць рэстаўрацыі Мірскага замка падмацоўвалі вынікамі даследавання прафесара Ю Іадкоўскага («Вецер вандраванняў» № 34, 1970).

Асабістыя якасці чалавека, больш вартасныя, чым яго паходжанне, сацыяльны статус. Такое разуменне канцэпта «грамадства» характэрна для «тэхнагеннай» цывілізацыі [1]. Вобраз простага рабочага, які здзейсніў баявыя ці працоўныя подзвігі, альбо стаў узорным кіраўніком прасочваўся ў большасці перадач («Город молодости», 1964; «Автобус в другие города», 1966; «Город моей судьбы», 1974), аповед нярэдка вялі ад першай асобы. Яскрава гучаў матыў сусветнай еднасці людзей: да жыхароў іншых краін звярталіся «дорогие вьетнамские друзья» («Био-

графия моей республики», 1967), «друзья-комсомольцы» («Города и встречи», 1964). Захоўваючы ў складзе канцэпта «грамадства» паняцці «планета», «касмiчны маштаб», «Сусвет», «сяброўства», «еднасць», называючы сябе і турыстаў з iншых краiн «дружной туристкой семьёй» («Ветер вандраванняў» № 35, 1970), аўтары тэлеклуба ўвялі ў семантычнае поле новыя сэнсы – «Радзіма», «свой край», «родны кут», «мясцовы», «своеасаблівы», «непаўторны», «унiкальны», «блiзкі да сэрца». Вялікая колькасць сюжэтаў праграмы была прысвечаная фактам нацыянальнай гісторыі – гэта, напрыклад, матэрыялы пра І. Дамейку – першага прэзідэнта Чылі («Ветер вандраванняў» № 22, 1968), пра князя-вандроўніка С. Р. Сіротку («Ветер вандраванняў» № 23, 1969), сюжеты пра беларускія рамёствы і святы. Камуністычная дактрына прадагледжвала, што дом грамадзяніна – гэта ўся неабсяжная краіна СССР, у перадачах гучалі выразы кшталту «родная партия», «дорогой образ Ленина» («Биография моей республики», 1967), сцвярджалася, што на ільнокамбінаце лірычны герой адчувае сябе як дома («Город моей судьбы», 1974). Большасць савецкіх грамадзян жыла ў арэндных пакоях ці ў інтэрнатах, і для навукоўцаў-бардаў турысцкае вогнішча ўвасабляла цяпло роднай хаты. Гэты вобраз адлюстраваны ў праграме: «студыйныя» сцэны нярэдка здымалі ў кватэры яе рэдактара А. Чуланава: госці пілі гарбату за агульным сталом, пры свячах. Такім чынам, грамадства для стваральнікаў праграмы «Вечер вандраванняў» – гэта ўвесь свет, дзе ёсць Радзіма, адпаведна сучасным тэндэнцыям глабалізацыі (Р. Робертсан, У. Бэк, К. Амэ) – прагрэсіўнае развіццё глабальнага свету магчымае толькі тады, калі кожны народ здолее захаваць самабытнасць, лакальнасць.

У межах гуманістычнага светапогляду выразна вылучаецца канцэпт «чалавек». У большасці савецкіх хранікальна-дакументальных фільмаў, адпаведна з філасофіяй мадэрнізму, галоўны герой – рамантык, заваёўнік прыроды: «Пришли мы сюда строить, дерзать, трудом своим украшать землю» («Город молодости», 1964). Аўтары перадачы «Вечер вандраванняў» захаваўшы семантычнае ядро – вобраз героя-романтыка – дадалі ў склад канцэпта новы змест. У семантычным полі можна вылучыць тры асноўных прататыпы. Два з іх адносяцца да культурных архетыпаў: Дон Кіхот (герой М. Сервантеса) і А. Грэй (герой А. Грына). Дон Кіхот – «рыцар сумнага вобраза», рамантычны, часам недарэчны ў паводзінах: «Шлем, да панцирь, да седло.../ Бинт, бальзам, примочка. /Есть такое ремесло – / Рыцарь-одиночка». («Про рыцаря-одиночку», Ю. Кім). Герой «Ветра вандраванняў» – рамантык з актыўнай жыццёвай пазіцыяй: «Я пойду за звездами к центру Вселенной» («Звездный билет», С. Сцёркін). Гэта вобраз А. Грэя з аповесці А. Грына «Пунцовыя

ветразі». Матывы А. Грына прасочваюцца ў шматлікіх творах таго часу, напрыклад, бард Б. Левін узгадваў яго вобразы ў сваіх творах (напр. «Опять я Баксаном любуюсь как сказкой ...»), самадзейны выканаўца М. Анчараў складаў песні на яго вершы (напр. «Не шуми, океан, не пугай...»).

Аўтары праграмы стварылі таксама ўласны архетып – вобраз рамантычнага паэта-песенніка і мужа турыста А. Крупа, які трагічна загінуў у Саянах пра сыходзе лавіны: у перадачах узгадвалі факты з яго біяграфіі, выконвалі яго песні, гаворачы пра тое, як важна падчас экстрэмальнага падарожжа ўмець адысці, прыслухоўваючыся да прыроды. Гэта натуральна, бо наваколле і чалавек – часткі аднаго жывога арганізму Сусвету: «Капли весны, в лужах звеня, /Тихо стучат во мне...» («Апрель», А. Суханаў).

Упершыню ў беларускай журналістыцы ў перадачы «Вецер вандраванняў» аб'ёмна ўзнікла тэма экалогіі: стваральнікі праграмы заклікалі не рубіць маладыя дрэвы («Вецер вандраванняў» № 29, 1969), не чапаць мухаморы, якія «ўпрыгожваюць лес» («Вецер вандраванняў» № 42, 1970). Так на скрыжаванні актыўнага падыходу да жыцця, характэрнага для глабальнай цывілізацыі і прынцыпа «у-вэй» («несупрацьдзеянне»), уласцівага традыцыйнаму грамадству, у перадачы «Вецер вандраванняў» былі ўвасобленыя ідэі сінкрэтызму, каэвалюцыі – тое, што В. Сцёпін пазней назваў «кропкай росту новых каштоўнасцей» [1].

Такім чынам, тэлеклуб «Вецер вандраванняў» пераняў характэрны для эпохі мадэрнізму змест канцэптаў «навука» як няспынны і ўсепераможны тэхнічны прагрэс, «грамадства» як глабальнае сяброўства годных асоб, «чалавек» як пакарыцель прыроды, а затым пашырыў яго. Аўтары праграмы сцвярджалі, што прагрэс немагчымы без аналітычнага розуму, трапяткога стаўлення да прыроды і пачуцця Радзімы, свайго месца ў свеце, якія базуюцца ў тым ліку на гуманітарнай адукацыі, тым самым прадказаўшы ідэі каэвалюцыі, глакалізацыі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Степин В. С.* Как будет развиваться цивилизация: Остановленное время Versus Техногенный модерн? [Электронный ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NaFfq2jPj7o>
2. *Зеленков А. И.* Блеск и нищета глобализации [Электронный ресурс]. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/91443/1/4-12.pdf>.
3. *Gouldner A.* The future of intellectuals and the rise of the new class. – New York: The Seabury press, 1979.
4. *Young M.* The Rise of the Meritocracy. – London; New Brunswick: Transaction Publishers, 1958.
5. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. – Москва: Academia, 1999.

6. *Rifkin, J.* The End of Work: The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York: Warner Books, 1995.
7. *Деррида Ж.* Глобализация, мир и космополитизм // Космополис, 2004. – С. 125–140.
8. *Попова З. Д., Стернин И. А.* Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ, 2007.
9. *Аннинский Л. А.* Барды. Москва: Согласие, 1999.